

ПОРТРЕТ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОБ'ЄКТА БІОГРАФІЇ (на матеріалі біографії Вінстона Черчилля)

Як у лінгвістиці, так і у літературознавстві існує значний масив робіт, в яких не лише визначається термін „портрет” та розглядаються його характеристики і функції, а також аналізуються різні типи портретів і їх особливості. У пропонованій статті проводиться спроба узагальнення досліджень попередників з метою визначення специфіки портрета та його особливостей у біографічному тексті.

Слово портрет походить від старофранцузького *'paurtraict'* та позначає зображення оригіналу „риса до риси”, „риса за рису”. Корені цього слова беруть свій початок від латинського дієслова *"protrahere"*, що позначає „витягати на поверхню”, „знаходити”, згодом - „зображати”, „портретувати” [2].

Тлумачні словники англійської мови Вебстер (*Webster*) та Оксфорд (*Oxford*) визначають портрет як 1) малюнок, картину чи фотографію із зображенням людини (*"a painting, photograph, drawing etc. of a person, esp. of his face, usually made from life"*) та як 2) яскравий опис когось або чогось за допомогою вербальних засобів (*"a vivid verbal description of someone or something"* [21,783], [22,478]). В той же час словник синонімів та антонімів (*The Merriam-Webster Thésaurus*) наводить лише одне визначення даного терміна, яке тлумачить портрет як яскравий опис словами когось або чогось (*"a vivid representation in words of someone or something"* [20, 465]) та пропонує його синонім - *"description"*. Синонімію таких термінів як „портрет”, „портретний опис”, „опис персонажа” не заперечує також у своєму дисертаційному дослідженні О.О. Калинюк [7].

За літературознавчим словником портрет у літературному творі - це „зображення зовнішності людини - обличчя, постаті, одягу та взуття, манери триматися, жестів тощо. За допомогою портрета письменник дає читачеві зорове уявлення про персонаж” [16, 165]. Повністю погоджуючись з вищенаведеним твердженням, низка лінгвістів та літературознавців уточнює його та відзначає, що за допомогою зображення зовнішніх характеристик людини автор намагається проникнути у внутрішній світ особистості, її психологію, характер тощо. Так,

Т.В. Насалевич у своєму дисертаційному дослідженні розуміє портрет як „зображення зовнішніх характеристик - статичних (рис обличчя, одягу тощо) і кінетичних (міміки, жестів), а також психологічних особливостей” [12, 27]; А. Ткаченко, стверджує, що опис зовнішності персонажа не має самодостатнього значення, а „покликаний допомагати проникненню в його внутрішній світ, психологію, душевні порухи, вдачу тощо” [14, 195]; О.А. Гончарова визначає портрет як опис „зовнішнього” та „внутрішнього” стану персонажа, а також показ його дій, манери поведінки тощо [4]; Анікін Г.В. наголошує, що портрет передбачає передачу не лише зовнішнього, а й внутрішнього, передбачає розкриття людини, її особистості - характеру, психології, стану душі тощо [1].

Низка дослідників у своїх визначеннях портрета наголошують на тому, що він є структурною частиною композиційно-мовленнєвої форми „опис”. Так, наприклад, про це говорить у своїй роботі В.А. Кухаренко [10]; В.С. Барахов розуміє портрет як складову частину, компонент більш складної жанрової структури [2]; О.О. Калинюк визначає портрет також як „різновид композиційно-мовленнєвої форми „опис”, предметом зображення в якому виступає літературний персонаж, його зовнішній вигляд, одяг, манера поведінки, в тому числі мовленнєвої, психоемоційні реакції на оточуючий світ” [7, 46].

Виокремлюємо також групу дослідників, які, визначаючи портрет, розуміють його перш за все як засіб створення образу персонажа. Серед них про це говорить знову ж таки В.С. Барахов [2]; О.А. Мальцева розуміє портрет як „один із засобів створення образу персонажа, який полягає в описі його зовнішнього вигляду і включає психологічну характеристику окремих рис зовнішності - рис обличчя, міміки, фігури, поз, жестів, рухів, одягу” [11, 5]; Т.С. Борисова визначає портрет як „елемент образної системи художнього твору, який, відбиваючи зовнішні, фізичні, і внутрішні, психологічні, етичні ознаки діючої особи, ідентифікує й характеризує персонажа, а також передає авторське ставлення до нього” [3, 52]. До етичних ознак Т.С. Борисова відносить моральні якості, характер, інтелект, манеру поведінки та міжособистісні стосунки.

У низці визначень портрета міститься вказівка на його функції. Портрет у літературі, на думку укладачів літературознавчого словника-довідника - це „один із засобів характеротворення, типізації та індивідуалізації персонажів” [17, 562]. Письменник через портретні деталі, через їх динаміку передає сутність людини, її внутрішній світ, а читач, сприймаючи їх, „засвоює письменникову візію людини і концепцію особистості - так відбувається естетично-духовна комунікація” [там саме,

563]. Окрім індивідуалізуючої функції портрету притаманна, на думку В.А. Кухаренко [10], характерологічна функція (особливо такому його різновиду як динамічний портрет, що змальовує персонажа у його розвитку), портрет також є актуалізатором категорії зв'язності тексту та категорій модальності й концептуальності, оскільки у портретному описі відбивається авторська оцінка персонажа, його симпатії та антипатії.

Ще більш розмаїтою є представленість типів портретів, виділених тими чи іншими дослідниками, що пояснюється різножанровістю матеріалу дослідження та факторів, що стають основою їх класифікацій. Ми спробували також намітити певні узагальнення у виокремленні відповідних типів портретних описів. Отже, можна говорити про такі опозиції:

1. В залежності від структурно-позиційних характеристик портрета О.О. Калинюк виділяє контаміновані (портретний опис межує з іншою композиційно-мовленнєвою формою у рамках одного речення), фрагментарні (портретний опис межує з іншою композиційно-мовленнєвою формою у рамках абзацу) та ізольовані портретні описи [7]; беручи до уваги цей же фактор Т.В. Насалевич веде мову про автономні фрагменти портретних описів і вкраплення в інші композиційно-мовленнєві форми [12].

2. В залежності від обсягу портретних фрагментів О.О. Калинюк вирізняє короткі (2-9 слововживання), середні (10-29 слововживань), напівдовгі (30-59 слововживань), довгі (60-89 слововживань), наддовгі (90-200 слововживань) [7]. Аналізуючи об'ємні характеристики портретів, В. А. Кухаренко наголошує на тому, що у сучасній літературі спостерігається тенденція до скорочення портретного опису, де на зміну розгорнутому портрету йде портретне вкраплення, або навіть портретні штрихи „у вигляді характерологічних деталей або авторського коментаря до діалогу чи дії” [10, 159].

3. В залежності від кількості зображуваних об'єктів А.Ткаченко веде мову про груповий портрет та портрет одного персонажа [14]; в той же час Т.В. Насалевич користується такими термінами як груповий портрет та монопортрет [12]; І. В. Страхов вводить до обігу термін парний портрет, який в основному зводиться до протиставлення двох героїв за психологічним контрастом [13].

4. В залежності від ступеня деталізації зображуваного об'єкта Т.В. Насалевич виділяє узагальнені та детальні портрети [12]; В.В.Фашенко веде мову про абстрактний портрет, де людина характеризується узагальнено [15]; А. Ткаченко називає їх докладний портретний опис та портретний штрих [14]; О.О. Калинюк виокремлює портретне вкрап-

лення (передає одиничну характеристику персонажа), портретний малюнок (характеризує до трьох ознак) та розгорнутий опис (більше трьох ознак) [7]; О.А. Аксьонова у словниковій статті пропонує опозицію - портрет, що виділяє лише одну характерну рису персонажа, та портрет, що всебічно описує персонажа [19, 275].

5. В залежності від специфіки зображуваного референта (зовнішні характеристики чи психологічні особливості) переважна більшість дослідників користується такими термінами як зовнішній та психологічний портрет (Т.В. Насалевич, О.О. Калинюк, А. Ткаченко, О.А. Аксьонова). В той же час В.В. Фашенко виокремлює паспортний портрет (в якому констатуються особливості лише зовнішності героя) та динамічний, який слугує „безпосередньому зображенню душевних станів і духовного життя <...>. У ньому внутрішнє життя, а також психологічні і моральні властивості людини відбиваються якщо неадекватно, то найбільш повно” [15, 90].

6. Доречним, на наш погляд, є розрізнення Т.В. Насалевич залежних від фактора адресанта суб'єктивованих (де суб'єкт та об'єкт зображення є однією особою) та об'єктивованих (суб'єкт та об'єкт різні люди) портретів [12].

7. В залежності від ступеня сталості заданих характеристик Т.В. Насалевич виділяє константні та неконстантні портрети [12]; А.Ткаченко вживає терміни статичний та динамічний портрет [14]; І.В. Страхов [13] поділяє виділені ним портрети-характери на статичні, які показують сформованого вже героя та його особистісні риси, та динамічні, які представляють персонажа у його розвитку, досить часто у переломні моменти життя і можуть перерости в „історію життя особистості”. Портрет-мініатюра, також виділений І.В. Страховим, може нараховувати від двох і більше вживань у тексті твору і відбиває різні фази у розвитку особистості персонажа, „в чому виражається біографічний аспект портретування” [там саме, 3].

8. В залежності від ступеня повторюваності портретного опису у тексті твору О.С. Горшенева ділить портретні описи на замкнуті (локальні), коли одному персонажу відповідає один опис та розосереджені портрети, коли один персонаж змальовується декілька раз у тексті відповідного твору [5, 51-52]; О.А. Мальцева користується такими термінами як компактний (одиничний детальний опис) та розосереджений (неодноразове звернення до опису) портрети [11]; Т.С. Борисова, беручи до уваги той же фактор, виділяє два типи портретів - концентрований (компактний), що передає одиничну характеристику, яка не повторюється і

не доповнюється у тексті твору, та неконцентрований портрет, коли певна характерологічна деталь повторюється неодноразово у тексті твору [3].

9. В залежності від способу опису Т.В. Насалевич виділяє первинні (безпосередні) портрети та вторинні (опосередковані), які можуть змальовувати відбиття у дзеркалі, воді тощо [12]. О.А. Аксьонова називає такий опис портретом, що дається через враження, яке герой справляє на оточуючих [19].

10. А. Ткаченко також виділяє різновид портрета, який відтворює риси реальної людини чи прототипу, так званий у літературознавстві паспортний портрет (за термінологією О.А. Аксьонової - це простий портрет). Але дослідник пропонує користуватися таким терміном як „документалізований портрет”, який, на його думку, узгоджується з такими жанрами як біографічний нарис, літературний портрет, документальна повість, біографічний роман тощо [14].

Свої відмінності від портрета у художньому тексті має портрет у тексті біографії. Не можна не погодитися з В.С. Бараховим, який вважає, що створюючи образ не вимисленої, а реальної особистості, письменник намагається у „художньо-цілісній формі відбити характерні риси цієї людини, використовуючи для цього як ресурси власної пам'яті, так і документальні джерела” [2,32]. На думку М.І. Кузнецова, портрет історичної особи, розкриття його характеру у біографічному жанрі різниться від портрета у художньому тексті, оскільки у біографії персонаж живе і діє незалежно від авторської волі, у відповідності до логіки своєї натури і психології. «Однак з розмаїття життєвих подій і фактів, у яких проявляються індивідуальні якості об'єкта біографії, автор актуалізує те, що, з його точки зору, робить героя незабутньою особистістю» [8, 134].

Велике значення у біографічному тексті, як зазначає М.І. Кузнецов, має така функція портрета як створення образу історичної особистості. «Авторське осмислення людської долі у контексті часу, пов'язане з проблемами інтелектуальних і творчих можливостей, моральних та фізичних якостей особистості, складних життєвих перипетій, сприяє створенню характерологічного портрета об'єкта біографії, що робить її документально-художнім твором» [там саме, 117]. Отже, характерологічний портрет біографії є засобом створення образу історичної особистості в документально-художній біографії. М.І. Кузнецов вважає, що можна встановити тип особистості на основі авторської характеристики, яка, як правило, подається в означальних конструкціях, що виражають лейтмотивні ознаки. Такі словосполучення називають постійну ознаку і виділяють характерну рису, яка стає психологічною домінантою особистості.

Матеріалом нашого дослідження стали біографії про Вінстона Черчилля, а саме: біографія Дж. Беста [23] - далі ВВ (виділено 151 портретний опис), біографія М. Джилберта [24] - далі ВО (виділено 277 портретних описів) та біографія Р. Дженкінса [25] - далі ВІ (виділено 480 портретних описів). Детальніше про біографії див. [6].

Спираючись на висвітлені вище теоретичні розробки, ми прийшли до таких висновків щодо специфіки портрета у біографічному тексті.

1. Портрет у біографічному тексті є динамічним, оскільки він представляє історичну особистість у розвитку від народження-освіти-одруження-творчої (політичної) діяльності-до смерті. Ці зміни відбиваються як у зовнішніх (фізичних) портретах, так і у портретах, що змальовують певні психологічні риси особистості та її емоційні стани.

2. У біографічному тексті портрет є розосередженим, оскільки автором виділяються відповідні особистісні риси Черчилля, змалювання яких повторюється неодноразово у тексті у портретних описах.

3. Портрет у біографіях в залежності від адресанта¹ є об'єктивованим на відміну від суб'єктивованого в автобіографії чи мемуарах (де історична особистість є і суб'єктом, і об'єктом зображення). Ми також ділимо всі портретні описи на два типи: портретний опис, де адресантом є автор біографії (адресант-автор) та портретний опис, де адресантом є сучасник Черчилля (адресант-сучасник), висловлення якого про Черчилля прямо цитується у тексті біографії. Їх кількісне співвідношення у досліджуваних біографіях представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Адресант портретного опису у біографічних текстах

Біографічний текст	Адресант-автор		Адресант-сучасник	
	кількість	відсоток	кількість	відсоток
ВВ	123	81.5%	28	18.5%
ВО	12	4.0%	265	96.0%
ВІ	312	65.0%	168	35.0%
Всього	447	49.0%	461	51.0%

З вищенаведеної таблиці видно, що у біографії М. Джилберта (ВІ) портретний опис, автором якого є сучасник Черчилля значно превалює і складає 265 випадків - 96.0% від загальної кількості виділених нами

¹ Під адресантом ми розуміємо того, хто породжує текст, тобто автора тексту [18], у нашому випадку, автора портретного опису.

портретних описів. Це дає змогу читачу максимально зосередитися на документальних джерелах і самому оцінити об'єкт біографії, не спираючись на авторську інтерпретацію.

4. В залежності від об'єкта зображення в аналізованих біографіях виділяємо два типи портретів: монопортрети, в яких даються характеристики виключно однієї історичної особистості - Черчилля. Так, в біографії М. Джилберта всі 277 портретів (100%) є монопортретами; в біографії Дж. Беста їх 146 (96.7%); в біографії Р. Дженкінса - 447 (93.1%). В той же час у вибірці ми виокремлюємо парні портрети, де авторами біографій проводяться зіставлення В.Черчилля з іншими політичними діячами: у біографії Дж. Беста таких 5 портретів (3.3%), у біографії Р. Дженкінса - 33 портрети (6.9%).

5. В залежності від специфіки зображення об'єкта виділяємо зовнішні портретні описи та психологічні. їх кількісне співвідношення представлено у таблиці 2. За тематичними групами зовнішні портрети можна поділити на такі групи: зображення статичних характеристик (рис обличчя) - 17 випадків; зображення кінетичних характеристик (міміки, жестів, манери ходити, диктувати) - 15 випадків; зображення особливостей одягу - 13 випадків. Окремо виділяємо зовнішні портретні описи, що характеризують уподобання Черчилля, вони представлені в аналізованих біографіях у такому кількісному співвідношенні: біографія Дж. Беста - 11 випадків (7.3%); біографія М. Джилберта - 3 випадки (1%), біографія Р. Дженкінса - 22 випадки (4.6%). Із тематичної точки зору дані портретні характеристики можна поділити на такі групи: описи, в яких окреслені уподобання до спиртних напоїв (11 випадків); до сигар, азартних ігор, малювання (по 4 випадки); до проведення відпочинку у Франції (3 випадки); до спортивної гри поло та плавання, до полювання, читання та перегляду фільмів (по 2 випадки).

Таблиця 2

Кількісні показники зовнішніх і психологічних портретів у біографічних текстах

Біографічний текст	Зовнішній портрет		Психологічний портрет	
BB	17	11.3 %	134	88.7 %
BG	20	7.3 %	257	92.7 %
BJ	44	9.2 %	436	90.8 %
Всього	81	8.9 %	827	91.1 %

З вищенаведеної таблиці видно, що в аналізованих біографічних творах превалює у всіх трьох текстах психологічний портрет (827 випадків -91.1%), в якому розкриваються відповідні психологічні риси Черчилля. Це, зокрема, зумовлено специфікою жанру біографії та основною функцією портрета, де основним завданням є створення образу історичної особистості із виокремленням її стрижневих рис характеру та моральних якостей.

Провівши детальний аналіз портретних описів у досліджуваних біографічних текстах, можемо говорити про виділення наступних особистіших рис об'єкта біографії, які розкриваються за допомогою певних лексичних засобів у портретах. Наводимо їх у таблиці 3 в алфавітному порядку. За 100% удамому випадку приймається кількість виділених нами психологічних портретів у кожній з досліджуваних біографій (див. таблицю 2).

Таблиця 3

Психологічні характеристики Вінстона Черчилля у біографічних текстах

Особистісна риса	Біографічний текст					
	BB		BG		BJ	
Авторитарний	2	1.5%	-	-	22	5.1%
Багатогранний ²	14	10.5%	24	9.3%	27	6.2%
Величний	19	14.2%	16	6.2%	-	-
Виснажений	5	3.7%	33	12.8%	36	8.3%
Енергійний	27	20.1%	35	13.6%	79	18.1%
Здібний	17	12.7%	28	10.9%	45	10.3%
Мужній	-	-	13	5.1%	23	5.3%
(хоробрий)						
Незлагідливий	14	10.5%	16	6.2%	25	5.7%
(конфліктний)						
Непостійний	7	5.2%	8	3.1%	19	4.4%
(мінливий)						
Працьовитий	2	1.5%	5	2.0%	13	2.9%
Розчарований	-	-	16	6.2%	29	6.6%
(у депресії)						
Самовпевнений	6	4.5%	12	4.7%	46	10.6%
(егоцентричний)						
Творчий	18	13.4%	39	15.2%	43	9.9%
(оратор)						
Творчий	3	2.2%	12	4.7%	29	6.6%
(письменник)						

² Жирним шрифтом позначені ті особистісні риси, які виокремлюються у портретних описах усіх трьох біографій.

З вищенаведеної таблиці видно, що така особистісна риса Черчилля як енергійність має найбільше представлення у портретних описах аналізованих нами біографічних текстів. Проаналізувавши відповідні портретні описи, ми можемо зробити наступні узагальнення.

Домінуючим у портретних описах є іменник 'energy' на позначення здатності бути активним, бадьорим, життєлюбним, а також його синоніми 'vitality', 'vigour', 'zest'. Також характерними є поєднання ключового іменника 'energy' з якісними прикметниками - 'usual energy', 'great energy', 'galvanic energy', 'phenomenal energy', 'fiery energy', 'restless energy', 'unflagging energy', 'ruthless energy' та прийменниково-іменникові сполучення з ключовим словом 'vast store of energy', 'unlimited account of energy', 'energy and fiery brain', 'combination of energy and self-confidence', 'sense of power and energyfull of vigour and vitality'. Виділяємо також групу прикметників зі спільною семою 'активний, бадьорий' [21], які превалюють у портретних описах аналізованих біографічних текстів - 'lively', 'active', 'hyperactive', 'mobile', 'vivacious', 'irrepressible', 'buoyant'.

Енергійність та бадьорість, які не зникали з плином часу, протиставляються віку Черчилля у портретних описах - 'Churchill, looking even younger than the forty he actually was, was vivacious, buoyant, eloquent, enthusiastic...' [BB, 53-54]. 'His energy and fiery brain seem unimpaired with age' [BG, 585]. 'He has used these days to give a demonstration of energy and vitality. He has voted in every division, made a series of brilliant little speeches...' [BJ, 838].

Черчилль намагався завжди бути у прекрасній формі на людях, тому у портретних описах частотними є сполучення 'excellent form', 'fine form', 'great form', 'grand form', 'tremendous form' тощо. Активно й енергійно діє Черчилль, займаючи різні урядові крісла та перебуваючи поза урядом, беручи участь у військових діях у Франції тощо. - 'He was from the very first day an energetic and intrusive First Lord as no holder of that office had ever been before' [BB, 46]. 'He is awfully well, better than I have seen him for ages, and full of vigour and vitality and had made his battalion from a moderate one into a good one' [BG, 350]. 'The overwhelming impression which emerges from the records of his first few months at the Treasury is of the explosive release of a vast store of energy and the outpouring of a flood of memoranda and letters...' [BJ, 394]. '...an upwardly mobile undersecretary' [BJ, 111].

Бадьорість та активність людини, особливо молоді, нерозривно пов'язана з рвучкістю та стрімкістю. Тому цілком логічним є виділення

другого домінуючого слова, а саме 'brashness' на позначення здатності бути швидким, рішучим, прямим та його синонімів 'rapidity', 'rashness', 'impetuosity', 'gusto'. Група прикметників із спільною семою 'стрімкий, необдуманий' [21] - 'reckless', 'rash', 'brash', 'hazardous', 'boisterous', 'driving' - виокремлюється в аналізованих портретних описах.

Поривчастість та необдуманість рішень і дій особливо характерна для молодого Черчилля - '...his restless eye lit on Cuba [BB, 11]. '...this was a most hazardous undertaking' [BJ, 55] - сказано про втечу Черчилля з полону. '... a brash young man' [BJ, 1] - дане словосполучення винесено Р. Дженкінсом у назву першої частини його біографії, в якій мова йде про молоді роки Черчилля. Так само стрімко виступає Черчилль і у політичній діяльності '...his driving power would soon be felt throughout the Department down to the typists and messengers' [BG, 591]. 'He unconcernedly did things that others considered reckless' [BB, 77]. 'The changes were not denounced, but pursed lips expressed the fear, or the hope, that Churchill's rashness would soon get him into trouble' [BJ, 215]. '...he is beginning like a tiger to raven for more...' [BG, 286] - в останньому з наведених прикладів використання стилістичного прийому порівняння {simile} у поєднанні з фразеологічною одиницею надає образності і яскравості зображуваному.

Контекстуальним синонімом лексеми 'energy' в аналізованих портретних описах, є, на нашу думку, слово 'adventure', його похідні та їх словосполучення ('long-distance adventure', 'reckless adventurism', 'personal adventures', 'adventurous', 'adventurer'): активна, енергійна людина не полюбляє сидіти на місці, весь час перебуває у русі {'his relentless appetite for summits and journeys' [BJ, 732]}, змінює місце та обставини, знайомиться з новими людьми тощо. У портретних описах саме такі характеристики Черчилля знаходять своє підтвердження і виражаються у значній представленості дієслів руху, які поєднуються з прислівниками образу дії ('travelled continuously', 'throw wholeheartedly', 'movedeagerly', 'enjoyed his adventure thoroughly'). Наприклад: 'Winston is in great form and I think has enjoyed his adventure thoroughly' [BG, 285]. 'His determined desire to see action was incontestable. He traveled almost continuously' [BJ, 31].

Підсумовуючи, зазначимо, що портретний опис, як основний засіб характеристики об'єкта біографії, має свої особливості (динамічність, розосередженість, об'єктивованість, документальність, превалювання окремих видів, а саме — монопортрет, психологічний портрет), зумов-

лені специфікою біографічного жанру, націленого на всебічний аналіз і розкриття, перш за все, психологічних доміант видатної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин Г.В. Английский роман 60-х годов XX века,- М.: Высшая школа, 1976,- 104 с.
2. Барахов В.С. Литературный портрет,- Л.: Наука, 1985,- 312 с.
3. Борисова Т.С. Лингвостилистические средства создания образа стереотипного персонажа (на материале англоязычной приключенческой прозы 19-20 веков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04,- германские языки,- Херсон, 2002,- 226 с.
4. Гончарова Е.А. Лингвостилистические способы номинации персонажа в литературном тексте и их значение для художественного смысла произведения ZZ Художественный текст,- Красноярск, 1987.- С. 105-151.
5. Горшенева Е.С. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.- германские языки,- К., 1984.- 207 с.
6. Єрьоменко С.В. Особистість у біографічному тексті (на матеріалі біографій Вінстона Черчилля) ZZ Записки з романо-германської філології. - Вип. 19,- Одеса: Фенікс, 2007,- С. 90-101.
7. Калинюк Е.А. Композиционно-речевая форма «описание» в научно-фантастическом тексте: Дис.... канд. филол. наук: 10.02.04.- германские языки,- Одесса, 1999,- 209 с.
8. Кузнецов Н.И. Биография как тип текста (на материале англоязычной биографии): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04-германскиеязыки,-Одесса, 1991 - 238 с.
9. Кузнецов М.Л. Типологічні різновиди біографічного тексту (на матеріалі англомовної біографії) ZZ Іноземна філологія. - Вип. 100,- Львів, 1990.-С. 108-116.
10. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учебник для студентов филологических специальностей.- 3-е изд., испр,- Одесса, Латстар, 2002.- 202 с.
11. Мальцева О.А. Лингвостилистические особенности словесного художественного портрета в современном англоязычном романе (на материале произведений Дж. Фаулза): Автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.04,- германские языки,- Д., 1986.- 16 с.
12. Насалевич Т.В. Портретные описания в различных типах текста (роман, драма, сказка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.- германские языки.- Одесса, 2003,- 198 с.
13. Страхов И.В. Методы психологического анализа в художественном изображении характеров. Психологический анализ портретов-характеров в романах И.А. Гончарова: Учебное пособие. - Саратов, 1978.- 48 с.
14. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): підручник для гуманітаріїв. - К.: Правда Ярославичів, 1997,- 448 с.
15. Фашенко В.В. Видима мова душі ZZ Вибрані статті. - К.: Дніпро, 1988.- С. 86-106.

16. ЛесинВ.М. Літературознавчі терміни.-К.: Радянська школа, 1985.-251 с.
17. Літературознавчий словник-довідник. - К.: Академія, 1997.- 752 с.
18. СелівановаО. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.-Полтава: Довкілля-К, 2006,- 716 с.
19. Словарь литературных терминов / Под ред. Л. И. Тимофеева, С.В. Турае- ва. - М.: Просвещение, 1974.- 509 с.
20. The Merriam-Webster Thesaurus.- Merriam-Webster, Incorporated.- Springfield, Massachusetts.- 669 p.
21. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc., 1993. - 1149 p.
22. Oxford Wordpower Dictionary. - Oxford: Oxford University Press, 1998.- 746 p.
23. Best, Geoffrey. Churchill: A Study in Greatness.- L.: Penguin Books, 2002.-370 p.
24. Gilbert, Martin. Churchill: A Life.- L.: Pimlico, 2000.- 1066 p.
25. Jenkins, Roy. Churchill.- L.: Pan Books, 2001.- 1001 p.